

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

BALLAGI ALADÁR.

*

ELSŐ ÉVFOLYAM.

ELSŐ FÜZET.

1.000 péld. - 5.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1891.

TARTALOM.

	Lap
A magyar vers-alakok Erdősiig. <i>Kacziány Géza</i>	1
Homerosz némely hasonlatának vándorlása. <i>Greksa Kázmér</i>	20
Magyar és német hegedősök. <i>Petz Gedeon</i>	22
Egy névszerint említett árpádkori jocularor. <i>Sebestyén Gyula</i>	31
Oláh Miklós családi viszonyai és Hungariája. <i>Hunfalvy Pál</i>	35
Hegedős Sebestyén. <i>Ifj. Kemény Lajos</i>	40
Mi az a héttollú buzogány? <i>Ponori Thevrewk Emil</i>	41
Kocsi Csergő Bálint életéhez. <i>Révész Kálmán</i>	42
Egy lantost ábrázoló kép 1630-ból. — <i>én</i>	46
Az első geographia magyar nyelven. <i>Szily Kálmán</i>	47
Egy érdekes tankönyv (Wagner Phraseológiája). <i>Dr. Kármán Mór</i>	51
Ráday Gedeon (Első közlemény). <i>Dr. Váczy János</i>	57
Simai Kristóf, pályája kezdetén. <i>Csaplár Benedek</i>	69
Kisfaludy Sándor regéi. <i>Heinrich Gusztáv</i>	76
Kisfaludy és Petrarca. <i>Angyal Dávid</i>	93
Toldi XII. éneke. <i>Kardos Albert</i>	101
Észrevételek Kardos Albert cikkére «Toldi XII. éneké»-ről	108
A beteg király (Greguss Á. meséje.) <i>Szalay Károly</i>	109
A «Pesti magyar társaság» és Bessenyei. <i>Ballagi Géza</i>	113
Mért bujdosott Vörösmarty 1849-ben? <i>U.</i>	119

KRITIKAI ROVAT.

Gr. Károlyi Klára, gr. Haller Gábor özvegyének két levele. Ism. Brázay János. <i>Ballagi Aladár</i>	120
Matthisson hatása irodalmunkra. Irta Demek Győző. <i>V.</i>	123
A budetini monda. Irta Griesbach Ágost. <i>V.</i>	126
Magyar-német és német-magyar zsebszótár, Könyve Nándortól. <i>Ballagi Aladár</i>	128

ADATTÁR.

Halotti bucsuztató 1633-ból. <i>Acsády Ignác</i>	131
Enyedi István Teleki Mihályhoz. (1671.) <i>Koncz József</i>	136
Kisfaludy Sándor két levele Döbrentei Gáborhoz. <i>Gróf Kun Géza</i>	137
Báró Wesselényi Miklós végpercei (Bártfay László naplójegyzetei). <i>Éble Gábor</i>	142
— Bodnár Zsigmond Magyar Irodalomtörténetére előfizetési felhívás	146

—♦—

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős.

Szerk.

A MAGYAR VERS-ALAKOK ERDŐSIIG.

Legrégibb verses emlékeink alakja az a közepén sormetszetes nyolczas vers, melyet Greguss verstanában ősi versnek nevez. Valóban az «Emlékezzünk régiekről» kezdetű krónikától fogva ez lesz a legnépszerűbb vers-alakja a magyar népnek s úgy a codex-irodalmon végighúzódik, mint a máskép megőrzött versek közt leginkább megtalálható. A Mátyás megválasztatásakor ebben az alakban keletkezett a kis nyolcz soros utczagyermek-dal, ebben van a «Lengyel László jó királyunk» kezdetű népkölteményünk, ebben a «Fehér Anna» című népballada, ebben a legtöbb népdal s általában mind az a tárgy, melyet hamar és igen népszerűvé akartak a népköltők tenni. (A kurucz dalok legnagyobb része, Himfy dalai, a «Kossuth Lajos azt izente», refrainnel s a «Talpra magyar», valamint csaknem valamennyi követválasztási kortesnóta s utczán keletkezett politikai dal.)

De vajjon véletlenség-e az, hogy a magyar nép tudalmába ez a forma annyira belevette magát, vagy valami mélyebb, esetleg történeti oka van?

Keletkezését tekintve, ez a legrégibb, végrímes forma, melyet európai népek műveltek. Ebben írják az egyházi atyák himnusaikat, nemcsak Szent Bernát, ki 1091-től 1153-ig élt, tehát már a keresztyénségnek tíz századára tekinthetett vissza, és Celano Tamás «Dies iræ, dies illa»-ját a XIII. században, de Szent Ambrosius és Szent Ágoston is a IV. században. A keresztyénséggel veszik át ezt az összes európai népek s azzal együtt a végrímet az alliteratio helyére.

Hogy erre csak pár példát hozzunk föl, első sorban az angolra s a németre hivatkozunk, két egymástól távol élő nemzetre, melyek irodalmi akkor egymással semmiféle összeköttetésben nem állottak.

A németben még a «Wessobrunni imádság», mely félig pogány eredetű s a «Muspilli», mely egészen pogány alapon épült föl s csak úgy lett keresztyén mythologiai elemmel (Illés és az Antikrisztus harczával s az Apokalypsisből vett képekkel) gazdagítva, még a régi formát (alliteratiós, emelkedő és eső rhythmusú sorokat) tartja meg, de már az első szerző, kinek nevét ösmerjük, Otfried, a «Christ» költője, Hrabanus Maurus tanítványa, a latin egyházi hymnusok mintájára énekel az ösmert nyolczasokban:

«Wanta allaz || thaz si ez thenkent
Si iz al mit || gote wirkent,
ni duent si ez || wiht in noti
ana sin || girati.»

Az első költő tehát a IX. században, kinek nevét ösmerjük, az előtte feküdt latin hymnusokból, mise-szövegből és vallási dalokból állítja össze stropháját, elvetvén az alliteratiót s helyette amazok mintájára a végrímet használva.

Ép így az angol. A legrégebb angol ballada, mely szkáld, tehát pogány eredetű, a «Horn Child» című, melyet az irodalomtörténészek a XI. századba tesznek, bár a benne szereplő nevek szerint keletkezése a pogány korba nyúlik vissza s a «Beowulf», e hatalmas épósz, még emelkedő és eső rhythmusú sorokban írvák, azonban a legrégebb keresztyén angol hymnus minden változata már az Ambrosius versformáját szólaltatja meg:

«Jesu that erst || of mighte most
Fader and sone || and Holy Ghost.»

Hasonlag:

«God that made both || erthe and hevene»

Vagy:

«Nowe Jesu Chryste || our heven kynge» stb. stb.

De még ezeknél is döntőbb a harmadik példa, melyre hivatkozhatom, a spanyol költészet, melynek régi románczai, s különösen a legrégebbiek, közvetlenül a mórok kiűzése után keletkezvén, midőn a katholikus uralom véglegesen lábra kap, trochæusi lejtésű nyolczasokban írvák s az úgynevezett «Redondillas»-t alkotják. E mértéket tartják meg kevés ki-

vétellel a Cid-románczok, ezt a Granada elestéről szóló románcz-cyklus, ezt a spanyol népdalok a későbbi korból.* Ezekből lőn aztán a dráma rendes nyelvéné a négyes trochæus, mi a spanyol dráma nyelvét oly könnyeddé, oly légiessé tette, ellentétben a hatodfeles jámbus nehézkes komolyságával.

Miként lett ez az alak annyira spanyol nemzetivé, azon eleget törték a fejüket az irodalomtörténészek s még jelenleg is az az uralkodó nézet, hogy e formát a spanyol költők vagy a szintén románcz-költő móroktól, vagy a troubadouroktól, tehát a provençal költőktől vették át. A mórok közül Mocdem Ben Maaref (X. századbeli) költőt tartják e forma föltalálójának, míg legfőbb mestere Ebadet Alkazzaz volt, kik igaz, hogy írtak románczokat, de más alakban. Az a nézet sem állja ki a bírálatot, hogy a provençal költők lyrája adta volna a spanyol epikus formát, mert akkor esetleg a provençal lyra ezernyi és szebbnél-szebb stropha-szerkezete is átment volna a spanyolba s az nem ragaszkodik oly mereven egy formához. De meg időpontban is előbb keletkeztek a «Redondillas», mint a provençal dalok, tehát inkább a spanyolok hathattak volna vissza ezekre.

A magyarázat világos, bár eddig senki nem mondotta ki. A legkatholikusabb ország költői elfogadták a régi latin egyházi dalokat versforma gyanánt s a sokszínű és formában gazdag mór költészettől való megkülönböztetésül ez egy formához ragaszkodtak mereven. E versforma lőn a spanyol költészet Sibbolethje, — a ki ezen énekelt, igazhitű volt, a többi pogány. A spanyol jellem merevsége a többit megmagyarázza.

A spanyol dráma azonban a portugál Gil Vicente műveivel kezdődik (XV. század), ki névtelen elődeihez hasonlóan (mert a spanyol dráma irodalomtörténésze, Moratin 1356-tól számítja a dráma történetét, de ez idő drámája nem mehet még ilyen számba), a nemzeti románcz-alakot használta dialogjai versalakjául, melytől csak ritkán tér el amphibrachysi lejtésű sorokban. E szerint tehát a portugál románcz versalakja lenne a spanyol dráma dialogjainak vers-

* E formában írvák a «Don Quijote»-ba beleszótt kedves románczok is.

alakja. Hogy a portugál románcz-alak nem különbözik a spanyoltól, az első pillanatra látható s e részben elég Győry Vilmos formahű fordításaira hivatkoznom.*

Például:

«Ceuta hires | városában,
Ott a hires | Ceuta várban
Dom Juliao | boszut állni
Esküszik nagy | esküvéssel.»

Fentebb hivatkoztam a provençal dalokra, melyeket természetesen már szintén keresztyén dalmokok, a troubadourok énekeltek. A legrégebb provençal dalmokok, Poitiers uralkodó grófja, Vilmos (uralk. 1087-től 1127-ig) s Ventadour Bernát (élt körülb. 1140—1195-ig) ugyancsak a latin hymnus versalakjában írják költeményeiket, de e mellett már tovább is fejlesztik a formát és változatosságra törekszenek.

«Mal o fara, | si uo—m manda
Venir lai on | si despouilla,
Qu' eu sia per | sa comanda
Pres del lieg jos-|ta l' esponda,
E il traga'ls so-|lars ben chausanz
A genoillz et | humelianz
S il platz que sos | pes mi tenda» stb. stb.

E versalak lesz tehát az uralkodó az egész keresztyén világban, a latin egyházi dalok nyomán. Azonban e versalaknak nem az első keresztyén hymnusok költője volt a feltalálója, valamint a végrímeknek sem. A nyolczas trochæust végignyomozva az irodalomtörténeten, Hadrianus császárnál (uralkodott 117—138-ig Kr. u.) találjuk meg legelőször teljes tisztaságában, mind a négy sorában egyenlő hosszúságban

«Ego nolo || Florus esse,
Ambulare || per tabernas,
Latitare || per popinas
Culices pati rotundos.»

A végrímek római találmányt képeznek, feltalálójuk neve ösmeretlen, de annyi bizonyos, hogy már Ennius (szül.

* Budapesti Szemle, 1880. évf. 45. sz.

239-ben Kr. e., Rómába került 204-ben Kr. e.) használta a végrímeket:

«Hæc omnia vidi inflammari
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram sanguine turpari.»

Majd ismét:

«Cælum mitescere, arbores frondescere,
Vites lactificæ, pampinis pubescere
Rami baccarum ubertate incurvescere.»

E rímelések a római költészet egész aranykorán végig-húzódnak s a klasszikai versformák mellett a pongyolább rímes alakok is fönntartják magukat. Quintilianus utasításában az ékesszólásra (XI. C. 1.) elszörnyedve idézi Cicerónak két hexameter sorát, melyek a mi Gyöngyösi Jánosunk leoninusainál semmivel sem állanak hátrább:

«Cedant Arma *Togæ*, concedant *Laurea linguae*,
O fortunatam *natam*, me consule *Romam*.»

A rímes latin költemények a népdalok, a «rustica verba» formáját képezték, ezért szólnak róluk a műköltők oly megvetéssel. Vidéki «rigmusok», parasztok vagy félig tanult emberek által gyártva, a lupercaliákon és saturnaliákon vagy egyéb ünnepeken énekeltetve. A művészi versformák mellett, melyek megértésére és élvezhetésére megfelelő tanulmány vagy legalább is a görög írók ismerete volt szükséges, gazdagon virult a népdal a parlag füvei, a mező illatnélküli virágai gyanánt, melyek élvezésére paraszt ész is elég volt. E versek egyszerű formában írtak s az egyszerű rhythmus támogatására szolgált a végrím, melylyel — mint a magyar nép mondja — jól «kimegy» a vers. A latin remekírók több helyütt czéloznak e népdalokra, melyekből fájdalom! csak egyes töredékek maradtak ránk; ilyen az a két gúnydal, mely Suetonius töredékes Cæsar-biographiájában, mint az imperator saját katonái által énekelt két gúnyvers maradt meg, melyet ha a latinos önhangzós és um-os elisióval olvassunk, a már többször említett nyolczast adja:

Egyik:

«Urbani servat(e) uxores:
Mœchum calv(um) adducimus.

Aur(um) in Galli(a) effutuisti:
Heic sumsisti mutuum.»

Másik :

«Gallias Cæsar subegit,
Nicomedes | Cæsarem,
Ecce Cæsar | nunc triumphat,
Qui subegit | Gallias ;
Nicomedes | non triumphat,
Qui subegit | Cæsarem.»*

Sormetszetre bizony nem nézett az a római katona, ki a «kopasz kurafi»-ról szóló első dalt s a bythiniai hirhedt királyra célzó még gonoszabb második gúnyverset költötte, bár a másodikban a rhythmus oly ropogós, mint akármely jó magyar népdalban.

Suetonius különben ugyanezen életrajzban több népdalt idéz, melyek formája hasonló a fentebbihez. Ilyen az a gúnydal, melyet a Cæsar által senatorokká tett s nemzeti ruhájukból, a nadrágból kivetkőztetett gallokra énekelt Róma népe, midőn az új senatorok a Forumra vonultak :

«Gallos Cæsar | in triumphum
Ducit, idem in | Curiam,
Galli braccas | deposuerunt,
Latam clavum | sumpserunt.»**

Az az izgató vers is, melyet az ős Brutus szobrára írtak Cæsar ellen, midőn ez Cæsetius és Marullus tribunokat letétette, ugyanezen versalakot mutatja :

«Brutus, qui(a) reges ejecit,
Consul primus factus est,
Hic, qui(a) consules ejecit,
Rex postremo factus est».

Rögtönzések ezek, melyeket ép azért kapott föl a nép s adott szájról-szájra, mert igénytelen formában, mindenki által megtartható és népszerű méretben írtak s a legszűkebb eszmekörben mozogtak :

«Brutus lőn az első consul,
Mert elúzta a királyt,
Ez, mert a consult elúzta,
Végre maga lett király».

* Teubner kiadás. 22. l.

** U. o. 32. l.

Az utolsó római utczagyerek felfoghatja értelmét és megjegyezheti alakját e versnek, hasonlólag a másíknak is, mely a «magnadrágtalanított» s bíborszegélyű tógába dugott gallokra vonatkozik. S később is, minő tárgy az, melyet Hadrianus szintén csak töredékben fönmaradt költeménye érint:

«Nem akarok Florus lenni,
Házról házra ögyelegni,
Laczikonyhán kuncsorogni,
Szúnyogcsipést békén túrni».

Nem csoda, ha a műköltők megvetőleg néznek le az oly dalokra, melyet a «profanum vulgus» énekel.

E forma azonban átöröklődött a későbbi századok latin költészetébe is s még a műköltészetbe is átmegy a népies rím, mint pl. Pompeji számos kedves kis epigrammájába, melyeket az ásatások hoztak fölszínre,* s a legelőkelőbb körökbe is a népies forma, mint azt Hadrianusnál látjuk, a II. században Kr. u.

Az a két század, mely e császárt Szent Ambrosiustól és Ágostontól elválasztotta, csak még tovább fejlesztette és népszerűsítette a már többször említett népies formát s így nem csoda, ha Szent Ambrosius (működésének fő ideje 370—397. Kr. u.) ez ösmert népszerű versalakra és valószínűleg azzal velejáró traditionalis dallamra ép azért írja négy himnusát, hogy a barátok a már ösmert verset és dallamot könnyen megjegyezzék, ép úgy, mint most nálunk elegendő a «Kossuth Lajos azt izente» dallamára egy csattanós politikai dalt írni, hogy két hét alatt az egész ország énekelje. Ép így láttuk és hallottuk, miként keletkezett a hatvanas években az «éljen Garibaldi» refrainű dalra egész tömeg népszerű dal.

Az Ambrosius által bevett és művelt versalak lesz a latin himnusok legmegszokottabb, jóformán hivatalos formája. Innen van az, hogy egész sereg himnust tulajdonítanak Ambrosius-

* «Quisquis amat, valeat; — pereat, qui nescit amare,
Bis tanti pereat, quisquis amare vetat».

Ezenkívül több, népies formában írt vers, melyek részint mert illetlenségeket tartalmaznak, részint mert kellőleg megfejtve nincsenek még, a Pompéjiről frott művekben csak megemlíttetnek, de hűen másolva nem adatnak. Ezekre nézve l. Overbeck III. kiadását 430. s köv. lapjait, s Presuhn két művét az újabb ásatásokról.

nak, mert ugyanazon formában írvák, mint az ő jambusi nyolczasai. Idő teltével a jambusból a latin nyelv rhythmusához inkább illő trochæusi nyolczasok válnak ismét a hymnusok versformájává, sormetszettel a középben. A latin költészet uralkodó alakja ez marad egészen a XII. századig, s még a német vagansok és goliardok, ezek a többnyire elcsapott barátokból vált intelligens csavargó költők is ezt a hymnus-formát használják igen is világi költeményeik alakja gyanánt. Az «Archipoeta» név alatt ösmert névtelen így éneklí meg lánykáját:

Eius vultus,
 Forma, cultus,
 Præ puellis
 Ut sol stellis
 Sic præluet.

Mi más ez, mint a trochæusi nyolczas rímmel ellátott és természetes kétfelé választása a sormetszethél és két külön sorba tagozása. A másikat már nem választja szét s marad a hymnus versalakja egészen:

Quæ respondit | verbo brevi:
 «Ludos viri | non assuevi,
 Sunt parentes | mihi suevi;
 Mater longioris ævi
 Irascetur | pro re levi, --
 Parce nunc in | hora».

Ime e mellett Szent Bernát hymnusa, melytől e költeményt alig hús év választhatja el, formában az egy betoldott sor kivételével megegyező vele:

Salve mundi salutare,
 Salve, salve, Jesu chare,
 Cruci tuæ me aptare
 Vellem vere, tu scis quare;
 Da mihi tui copiam.

Kissé bővebben foglalkoztam e versalakkal, melyben legrégibb költői maradványaink írtak, de meg van az oka. Azt akartam igazolni, hogy ily látszólag kicsiny dolognál, mint a versalak kérdése, mily fontos az összehasonlító irodalomtörténet, mint amely egyedül vet világot a meglehetősen

bonyolult kérdésre, s mily tévuton jár az, ki csupán a magyar irodalmat kiszakítva tekinti önálló egésznek. Így járt Arany János is «A magyar népdal az irodalomban» című értekezésében (Hátrahagyott iratai és levelezései II. köt.); hol azt állítja, hogy habár az «Emlékezzünk régiekről» nyolczasát a deák barátrím is széltiben használta s idézi is e két sort:

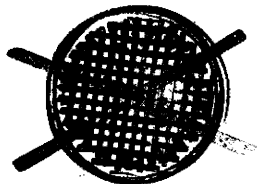
Quid sim miser tum facturus,
Cum nec justus sit securus, —

«de mint fentebb kimutattam, annyira benne van az a magyar népdal, s a mi még erősebb ok, a magyar *táncz* rhythmusában, *hogy kölcsönözöttek nem tekinthetjük*. A nyolczas sor, közepén éles szelettel, a magyar nép egyik alaprhythmusának vehető, mely már a gyermekek *tánczdalaiban* is kezdettől fogva uralkodik, mint a Kölcsey által is ősrégiségűnek tartott gyermek-dana mutatja:

Lengyel László | jó királyunk,
Az is nekünk | ellenségünk». (Idéz. mű 28, 29. l.)

Két nagy tévedés van e pár sorban. Első az, hogy a «Lengyel László» nem tánczdal, mert arra még tánczolni sem Arany, se más nem látott gyermeket. Magam is eleget játszottam e kis játékot, melynek szövege és változatai (Erdélyi I. 406. s köv., Kriza, a játék pontos leírásával a 132. lapon s egyéb gyűjteményekben) világosan bizonyítják, hogy az táncz nélküli játék, az ú. n. révész-játék.* De nem is éneke-

* Ki is az a «Lengyel László» jó királyunk? Szilády Áron a RMKT. I. k. 280. lapján az Érdy-codexre hivatkozva azt állítja, hogy ez Szent László («ki méltán hívattatik annyáról lengyel Lászlónak»). Ez bizonyosság volna, ha hasonló tekintélyt nem szegeznénk ellene. Verböczy Hármaskönyvének bilinguis kiadása (1589-ből) s javított kiadása 1611-ből több helyen, a 281. lapon kétszer is, Lengyel Lászlónak mondja I. Ulászlót, a várnai csata szerencsétlen áldozatát. Verböczy fordítója pedig, Laskai János, gyulafejevári káptalani requisitor, tehát bizonyára van oly tekintély, mint az Érdy-codex névtelenje. Tehát a két tekintély egymást — régi magyar jogunk szerint — «elidálja», — mit mond tehát az okoskodás. Nem lehet Szent László az, mert a népszerű királyt, mihelyt csak lehetett, mindjárt Szent Lászlónak nevezték s a nép tudalmában e neven él maig is. I. Ulászlónak természetesen nyert neve lett a «lengyel László», ép úgy, mint IV. Lászlónak a «Kun László», Durazzói Károlynak a «Kis Károly», *megkülönböztetésül a vele egyidőben élő s előtte két évvel megkoronázott V. Lászlótól, az Albert fiától*. Két László levén, az egyiknek jelzöt kellett adni, kapta a lengyel király a «lengyel László» nevet. Az Érdy-codex későbbi írója bizonyosan hallván

lik e kis gyermek-drámát, hanem csak elmondják, egyfelől a sor vezére, másfelől a két révész, illetőleg vámos, kik a gyermeksor utolsó tagját minden átbúváskor levágják, úgy hogy végre a vezér maga marad.

A második az, hogy a nyolczas sor közepén levő éles szeletet Arany a magyar rhythmus ősalapjának veszi, holott ép idézett két sora bizonyítja, hogy az a latin versből van véve. E két sort ugyanis nem lehet semmiféle correct latin versmértékbe beleerőszakolni, mértéke csakis a középben való éles szelet által megállapított magyar rhythmus. Épen így van a «Dies iræ» is, pedig egyiket sem írta magyar ember, sem a magyar rhythmus vissza nem hatott Celanora, se Venantius Fortunatusra, kiknél pedig oly éles a trochæusi nyolczas sormetszete:

Pange, lingua, | gloriosi
 Prelium certaminis (1. str.)
 De parentis | protoplasti
 Fraude factor | condolens (2. str.)
 Quando venit ergo sacro
 Plenitudo | temporis (4. str.)
 Lustra sex qui | iam peracta
 Tempus implens | corporis (6. str.)
 stb.

Ezekben a rhythmus uralkodik már s nem mint még Ambrosiusnál, a jambusi *mérték*; és pedig minél közelebb jó a kor a magyar költészeti maradványokhoz, annál élesebb lesz a sormetszet s annál élezettebb a trochæusi rhythmus. Tehát nem ősi alakja ez a magyar költészetnek, hanem egyszerű átvétele a latin hymnus akkor dívott versformáinak, amint azt a RMKT. tudós kiadója, Szilády Áron, ki is mondja meggyőződése gyanánt, de nem meri a keresztyén latin költészet

a «lengyel» László nevet s tudván, hogy Szent László Lengyelországban született, ráfogta, hogy ő a lengyel László. Ugyanennyi joggal I. Gézára a «lengyel Géza» nevet rá lehetne adni. S ezzel azt hisszük, a gyermekdal korát is meghatároztuk, hogy az 1442-nél régebbi nem lehet. Megjegyzem még, hogy Verböczy eredeti latin szövegében I. Ulászlót mindenütt «Vladislaus polonus»-nak nevezi, mi szözszerű fordítása a «lengyel László»-nak, tehát a nép is úgy hívta Ulászlót, (Lásd a hivatkozott Tripartitum-kiadás 279. l.), míg Szent László mindenütt «Sanctissimus Rex et confessor Ladislaus». Lásd még Nadányi «Florus Hungaricus» 158. l. «Vladislaus Polonus».

német irodalomtörténésezének, Ebertnek azon állítását is magáévá tenni, hogy e versalakot az őspogány korig föl lehet vinni. Szilády, miután Ebertnél, a hivatkozott német írónál nem találja bizonyítva az állítást, csak Szent Ambrosiustól eredezteti e formát (I. köt. 353. l.). Ime tehát Szilády igazsága, midőn (Aranyval homlokegyenest ellenkezőleg) így szól: «e nyolcz-syllabás négysorú versek nem képeznek oly ősnemzeti versalakot, mely együtt születik a magyarral», s alább: ez alakot «a keresztyén hymnusok tulontúl erős befolyásának kell tulajdonítanunk». Annak nálunk, annak a németeknél, spanyoloknál, francziáknál, angoloknál, szóval minden keresztyén népnél. A fennebbieken végignyomoztuk e versalakot a klasszikus irodalmon s most már kimondhatjuk, hogy a keresztyénség a legrégebb latin népdal-alakot, mint legkönynyebbet, legközönségesebbet, átvette, uralkodóvá tette és minden nemzet rhythmusába beoltotta.

A kérdés itt az lehet, miért olvadt ép ez alak annyira bele a magyar nép tudalmába, hogy mintegy ősfornának lesz tekinthető? Ennek az a magyarázata, hogy a magyar beszédben a hangsúly mindig az első szótagon nyugszik s így a rhythmusos versnek is természetesen szétváló eleme a trochæus, ellentétben a némettel és általában a germán nyelvekkel, hol részint a leggyakrabban előforduló hangsúlytalan igekötők, részint a névelők és előljárók a legtermészetesebb beszédben is a második s negyedik szótagra helyezik a hangsúlyt. Ezért természetes versalakja a németnek a jambus, a magyarnak a trochæus, ezért lesz ugyanazon versalak a magyarban ép ellentétesen haladó rhythmusú a némettel:

Emlékezzünk | régiekről,

a németé pedig a legtermészetesebben ilyen:

Ein feste Burg | ist unser Gott, —

s az angollal:

Nowe Jesu Chryste | our heven kynge,

hol mindkettőben tiszta és természetes jambusi lejtés van, részint a névelő és hangsúlytalan ige («ein», «ist»), részint a határozó és hangsúlytalan birtokos névmás («now», «our») miatt.

A trochæusi nyolczas annyira megfelelt a magyar nép szellemének, hogy ez időben vallásos verseléssel foglalkozó fiai az eredetiben jambusi lejtésű ambrosiusi hymnusokat is trochæusban fordítják, mint pl.:

Veni redemptor gentium
Ostende partum virginis,
Miretur omne sæculum:
Talis decet partum Deus, —

magyar fordítása a Döbrentey-codexben a jambust trochæussá változtatja:

Jőj nemzetnek (meg)váltója,
Mutassad szíznak ű szültét,
Minden örökség csudálja,
Ilyen szülés illet istent.

Ha a sormetszet hibás is két sorban s az első sor egy lábbal rövidebb is mint kellene, a nyolczas trochæus eltagadhatlan.

A magyar barát-költészet különben a mértékes formát igen hanyagúl kezelte, látszik, hogy a klasszikusok tanulmányozása a klastromokból ekkor teljesen kiveszett. Fő jellemvonás a forma-érzéknek teljes hiánya, még ez a nyolczas trochæus is ritka ily tisztaságban. A Katalin-legendában például a formátlanság megdöbbenő, akár írta e nagy költeményt Pelbárt, akár más, a versalak iránt semmi érzéke se volt. Ilyen pl. a 41-ik darabja:

Én tisztelendő jó asszonyom,
Ammit én láték, im megmondom:
Mert az nagy császár Maxencius
Mindeneiket igen kénozt,
Kik istenét nem hallgatják,
És az bálvánt nem imágyák;
És ő áldozván igen vigad
És a szegény keresztyéneket igen kénztatja.

A három első sorban s az utolsó előttiben — mint látjuk — némi törekvés mutatkozik a dactylus felé, középen három sor trochæusi nyolczas, a legutolsó pedig lapos próza, melyet a legnagyobb elnézéssel se lehet a verselés országába befogadni. S ilyen a verselés minden szakaszban, mi a forma-

ízlés teljes hiányát mutatja, szemben a népi verseléssel, mely a Mátyás megválasztásáról szóló kis dalban s az egy századdal idősebb két soros ballada-töredékben:

Balázs, öld meg a királyt,
Neked adom Ghimes várt (vagy: várát) —

oly meglepő formaszépséget mutat.

A barát-költészet vers-alakjainak vizsgálata arról győz meg még bennünket, hogy formákban gazdag népköltészetünknek kellett létezni a XV. században, mely időből az ösmert codex-másolatok eredetijeit kell származtatnunk. Galeotti bizonyágán kívül, ki szerint Mátyás király gyönyörrel hallgatta az atyja és önuvarában a magyar dalnokokat, a magyar rhythmikus formák változatossága a codexekben bizonyít a népdalok létezése mellett. A míg a modern versalakban kínosan bukdácsol a czellájában üldögélő pilises költő, rögtön biztos talajt érez lábai alatt, mihelyt a népdalok alakjai mintájára írja verseit.

Ilyenek:

Hozjád mene | az angyal
Berekesztött | házba. (RMKT. I. 164. 1.)

Ugyanez a forma az a ropogós rhythmusú vers Krisztus hét igéjéről:

Áldott Krisztus | keresztfán || hét igét meg|-monda,*

Alábbi versszakaiban:

Monda Krisztus | keresztfán || őket meve|-tőknek, stb.

S még inkább a Peer-codexben (220. l.) levő antiphona,

* A ki e szép magyar rhythmikus sort tisztán saját nemzeti találmányunknak hiszi, csalódik, mert már a XIII. és XIV. században divatban volt e latin versalak:

Fusso cornu, | folio || rupto quod pla|-navi,
Fracta penna, | tedio || coactus ces|-savi,

mely alak nyomán keletkeznek a diák rigmusok:

«Gaudeamus | igitur || juvenes dum | sumus», etc. (L. Wattenbach 379. l.)

Mindkettő pedig nem más, mint a római költészetből ösmert «saturnusi vers» (versus Saturnius sive faunus), melyre ezer példát idézhetünk:

Partim errant, nequinont || Græcium redire.

(Livius Andronicus: Odyssia, v. 15.)

Postquam aves aspexit || in templo Anchisa. (Nævius, v. 2.)

Scopas atque verbenas || sagmina sumpserunt. (Nævius, v. 2.) stb.

(L. Christ, Metrik der Griechen und Römer, 398 s köv. l.)

melynek verses természetét se Volf György a kiadó, se Szilády Áron fel nem ösmerték, pedig oly erős a rhythmusa, mint igen kevés versnek, s így hangzik:

Szűz Mária | ez világon || születők kö|-zött,
Nincsen hozzád | hasonlatos || asszonyálla|-tok között,
Virágzon (mint) | rózsza
(a «mint» helyén olvashatlan törlés van az eredetiben)
Illatozol | miként liljom,
Imádj értünk | úristennek | szent anyja!

Ugyancsak a Peer-codexben, verselésünk történetének e rendkívül érdekes okmánygyűjteményében látjuk a következő verset, mely szintén elkerülte mindkét kiadó figyelmét (248. l.):

Krisztus országol,
Krisztus parancsol,
Krisztus győz, oroszlán
Juda nemzetéből,
Szabadojcsad meg Simont,
Mindennemű gonosztól
És ez hideg leléstől.

A magyar rhythmus ebben is erős és minden sorban érezhető s azért is érdekes, mert a prózai latin szövegtől eltérőleg versebe van foglalva. Már a nyíl elleni ráolvasás e codexben (mert hisz e «contra febres» feliratú is a középkorban dívott ráolvasások egyike) nem verses, bár a gondolat rhythmusát ebben se lehet eltagadni. Ugyancsak verses a döghalál elleni imádság is (Peer-codex 235—36. l.) s látszik a Simon névről, hogy az is latinból van fordítva, de az eredeti szöveg hiányzik codexünkől. Valószínűleg ez is a Szent Ágoston imádságának mintájára írva, mely codexünkben a 186. lapon olvasható. A vers így hangzik:

Örök mindenható
Istennek hatalma,
Az megfeszült Krisztusnak
Hatalmának érdeme;
Jézusnak békessége
(Az) hitnek erőssége;
Nemes asszonyunk, szűz
Máriának tisztasága:

Oltalmazzon, védelmezzon
 Engemet Simont
 Mindennemű döghaláltól
 És az hirtelen haláltól.

Itt úgy látszik jambusi szöveg állhatott a fordító előtt, erre mutat a mérték ingadozása, mely csak az utolsó öt sorban ad helyet határozott mértéknek, az ösmert nyolczas trochæusnak.

A Peer-codex érdekes még Vásárhelyi András cantilenája és Apáti Ferencz feddő éneke miatt is. Az előbbiben megint magyar rhythmus szólal meg, érdekes és új alakban:

Reád néznek | szenteknek | zemei,
 És véneknek | keserves | szivei,
 És árváknak | nyomorult | ihai,
 Bűnösöknek | ohajtó | lelkei.

Íme a «Kis furulyám szomorú fűz ága», meg az «Izabella királyné Budában» szép versalak² öse e régi codexben.

Apáti Ferencz feddő énekében pedig a ránk maradt legrégibb alexandrint látjuk, igen érdekes stropha-alakzatban, t. i. a sapphói versszak mintájára az utolsó sor csak félhosszát adja a három elsőnek. E felette érdekes, korfestő költemény keletkezése idejét részemről, Sziládytól eltérőleg, ki Mátyás korabelinek véli, II. Ulászló idejére, és pedig a Dózsa-lázadás korára teszem, melyre vall e versszak:

Sámsonnak alejtá az pór önönmagát,
 Látod nagy haragját, nem tiszteli urát,
 Fogjad meg szakállát, vedd el csak jószágát,
 Megalázza magát.

Ez uratlan korra vall az utolsó versszak is, mely az apáturak úrhatnámságáról szól, mely dolog Mátyás alatt lehetetlen lett volna, utódja alatt azonban a többi féktelenség mellett könnyen elcsúszott. Miután azonban a költeményeket itt főleg alaki szempontból vizsgálom, e kérdésre bővebben nem terjeszkedhetem ki, de megjegyzem, hogy az alexandrin is későbbi korra vall, mint Mátyásé, mert az alexandrin nálunk, mint Farkas Andrásnál, Istvánfinál, Tinódinál, Ilosvainál és a többiekénél látjuk, csak a XVI. században lép föl uralkodólag.

A XV. századot a nyolczas trochæus századának mondhatnók, a XVI-ikat az alexandrin századának.

A versalakok korának ismerete a költemények keletkezésének időpontját is tudtunkra adja. Az alexandrin igaz, hogy a régi francia «roman»-ok rendes versalakja volt a XII. és XIII. században, de Franciaországban már ugyancsak a XIII. században helyet ad a nehézkes alexandrin a könnyed nyolczasnak s Guillaume de Lorris «Rózsa regéjé»-ben s másfél századdal később Orleansi Károly elegiáiban, még később Villon balladáiban és gúnydalaiban a régi troubadourok könnyedebb, rövid soros versalakjait művelik. Olaszország ez időben (XV. század) Dante terzináinak és Petrarca sonnetjeinek utánczóit bámulta s a művészi versalakokban gyönyörködött, melyeket a pápai és a kisebb udvarokban valódi dühvel esztergályoztak; Németországban már megállapodik az a csinos jambusi alak, melyben a legtöbb XIV., XV. és XVI. századbeli költemény íratik, milyen az apácza sóhaja a limburgi krónikában (az 1359-ik évből):

Gott geb' ihm ein verdorben Jahr,
Der mich gemacht zur Nonne,
Und mir den schwarzen Mantel gab,
Den weissen Rock darunter.

E versalak uralkodó marad mindaddig, míg csak Opitz meg nem honosítja Ronsard és Malherbes nyomán Németországban is az alexandrint; a nép azonban azontúl is e könnyed formában írja verseit, miről Arnim és Brentano ösmert dalgyűjteménye nyomós bizonyosságot tehet.* A XV. században tehát sehol se látjuk az alexandrint egész Európában, s így nem valószínű, hogy a magyar költészetben előfordulhatott volna, mert amint láttuk, még ekkor részint a nyolczas trochæus, részint azok a magyar rhythmusi alakok dívtak, melyek a latin versalakok nyomán keletkeztek.

A XVI. században mindenütt föllép az alexandrin s nálunk aztán uralkodó is marad mind végig, Zrínyin, Gyöngyösin, Gvadányin keresztül maig. E versalakban írvák legsebb népballadánk, melyekről tehát biztosan elmondhatjuk,

* Az első német alexandrint Myllius Márton írja 1517-ben.

hogy a XVI. századnál semmi esetre sem idősebbek. De e korra vall hangjuk naivitása is és a tárgyalás módja, különösen a gondolat rhythmikája, melyről tán egykor még bővebben megemlékezhetem.

Az alexandrin általánossá lételének okát teljes biztossággal megfejtteni ma még nem tudom s ezért csak megközelítőleg keresem két okban elterjedését. Egyik a humanisták által újra fölkarolt ó-görög dráma versalakjának, a trimeternek, módosítása és népszerűsítése, másik az, hogy a reformatiót megelőző vallásos mozgalmak a karácsonyi mysteriumoknak és passió-játékoknak kedvezvén, ezekben fejlett ki az a népies forma, melyben tényleg a legtöbb ily játék írva van. Ezekből vette volna át a nép balladáiba az alexandrint.

Ez utóbbi nézet valószínűsége mellett azon ok harczol, hogy a karácsonyi mysteriumok alkalmával énekeltetni szokott zsoltárok és antiphonák («Gloria, gloria, in excelsis Deo» «Pastores dicite» «Infantem vidimus» «Laudate dominum», «Parvulus filius» etc.) majdnem mind alexandrinban vannak írva s mint a magyar mysteriumokban látjuk, a pásztorok, angyal, katona és egyéb szereplők ezek mintájára készült, dalokat és versszöveget adnak elő. Hogy pedig a mysteriumok a XV. és XVI. században nyertek nagyobb lendületet, azt a farsangi játékok történetéből tudjuk. Egyetlen, még olyan nagy költő sem lett volna képes egy versalakot 20—30 év keretén belül Európa-szerte elterjedté és általánosan elfogadottá tenni s a XV. században tényleg sehol se találunk oly költőt, ki az alexandrint művelte volna. Elterjedésének gyorsaságát megmagyarázza írásának könnyűsége s a sokféle változatos rhythmus, mely ez egyetlen alakból kitelik.

A jelentéktelenebb vers-szerkezeteket mellőzvé, még egy alakkal kell kissé foglalkoznunk s ez Péchy Ferencz 1529-iki hendekasyllabonja, melynek egyszerű utáinzata Baranyay Pál versalakja 1545-ből, a tékozló fiúról írott költeményében. Péchyé így hangzik:

Az kik tanó|ságra || nevedben a|datnak,
 És tanó|ságot || nagyon gyakor|lanak ;
 Bőnt te ne|vedben || eltávoztas|sanak,
 Szent Miklós | pispek !

Ime a sapphói vers első megjelenése már eltagadhatatlanul az író előtt feküdt hasonló versmérték alapján. Bizonyosra vehető, hogy Péchy csak e latin eredetét ismerte, melynek csak egyetlen strophája maradt ránk, mert alig van fogalma a sapphói alakról, de nem rajta múlt, hogy az akkor még merev nyelv teljességgel nem engedelmeskedik a küzködő költőnek. Érdekes azonban az, hogy a költő nem a latin prosodia szerint megkívánt tiszta verslábak szerint osztja be versét szótagokra, hanem füle után indulva, a magyar rhythmus szabályai szerint, középen sormetszettel, csinál *magyar* sapphói verset,* hol nem sokat törődik azzal, hogy egy-egy hosszú szótag helyére 2—3 rövid, hangsúlytalan tesz, mely a magyar rhythmusban tudvalevőleg egyenértékű amazzal, mint pl. e dalban:

Lid-láb, lúd-láb
Komáromig meztláb,

hol az első sor két hosszú szótagának egy hangsúlyos, tehát hosszú (Ko-) és három hangsúlytalan, tehát rövid (-máromig) s a második tagban három hangsúlyos (me-zít-láb) felel meg. (Megjegyzem itt, hogy a magyar rhythmikus verselésben a *szótag-hosszúság* fogalma igen relativ dolog, sem nem a magánhangzó hosszúságától, sem pedig a mássalhangzók torlódásától, hanem egyedül a hangsúly reá esésétől függvén.) Ilyen más példa az az ösmert adoma a csóri csukáról, mely szintén rhythmusi alakban így hangzik:

Csóri csuka, nincsen mája,

második sora valószínűleg így volt:

Palotai pácza, nincsen (neki) száma,

azaz, amint a második sor első tagjában négy szótag felelt meg az egy «csóri» szónak, a második tagban is ép azon rhythmus uralkodván, az egy «nincsen» szónak a második

* Ez állítás könnyebb megérthetése végyük föl Berzsenyi «Osztályrészem» című költeményét magyar rhythmusú beosztással:

Partra szál-|lottam || levonom vi|-|torlám,
A szelek|mérgét || nemesen ki|áltam,
Sok Charyb-|dis közt || sok ezer ve|-|szélyben
Izzada || orczám.

Így gondolta a sapphói verset Péchy Ferencz, nem tudván, minő komplikált versláb-összetételből kerül ki annak három első sora.

tagban ugyancsak a «nincsen» szó a «neki» toldással felel meg. A rhythmus iránt érzékkel bíró fül okvetlenül kíván oda két rövid szótagot, melylyel a második sor egyenletes rhythmusává tétessék.

Ezeket figyelembe véve, érthető lesz, miért oly gyarlók Péchynél a sapphói vers-szakot bezáró adonisi sorok: «Mi segedelmönk!» «Szent Miklós pispek!» «Egyszer esméréd», «Te kéncsed miá» «Mennyországot veszem» stb. s általában a versmérték, melyet nem biztos prosodiai szabályok, hanem magyar füle után próbált megalkotni. Hogy a jámbor kazári plébánosnak ez gyarlón sikerült, nem csoda, hisz az akkori verselési állapotok közt ez is szerencse, hogy így ütött ki. Egy külföldön nem iskolázott, idebenn pedig csak egyházi énekeken táplálkozott falusi plébános szárnypróbálgatása ez római versalakban, tizenkét évvel Erdősi nagy formatökélyű distichonjai előtt, melyek után megint formátlan kísérletek és lapos alexandrin jönnek.

Nem lehet tehát a «deák szabású magyar verseket» Toldyval csak Erdősín kezdenünk, valamint Aranynak sem adhatunk igazat, midőn Erdősit mondja «a római mért sorok első alkalmazója»-nak, bár abban megint Aranynak van igaza, hogy tisztult versízlést Erdősín kívül hiába keresünk e korban. Hiába, de nemcsak nálunk, hanem Németországban is, hol az első hexameter 11 évvel Erdősi után jelenik meg Fischartnál, hogy ép úgy ne találjon követőre, mint nálunk Erdősié.

Hogy Erdősinek oly mesterileg sikerül a római mért vers, s hogy a merev nyelvet oly bámulatos könnyedséggel tudja e versalakba beleépíteni, azt nemcsak külföldi tanulmányainak, hanem az akkori magyar népköltészet (azóta fájdalom! még mindig lappangó) virágainak köszönhetette. Ezek tanulmányozásáról szép bizonyosságot tesz biblia-fordítása első kiadásához csatolt jegyzeteiben, melyekben egyuttal azt is bizonyítja, hogy a XVI. századbéli virágénekeket nem kell oly becstelen értelemben tekintenünk, mint ahogy akár Magyar István, akár Pázmány veszik a XVII. században. Erdősi szerint virágos, képes beszéddel «teli a szent írás, melyhez hozzá kell szokni annak, az ki azt olvassa. Könnyű kediglen hozzá szokni az mű népünknek, mert nem idegen ennek az

ilyen beszéd neme. Il ilyen beszédvel naponkid való szállásában. Il inekben, kiváltkipen az *viráginekekben, melyekben csudálhatja minden nép az magyar népnek elmijének éles voltát az lelisben, mely nem egyéb, hanem magyar poézis*».

Nézze bárki végig az eddig kiadott régi költeményeket a RMKT. két első kötetében, talál-e csak egyet is, melyre Erdősi szavai ráillenének? Bizonyára nem; pedig hogy gazdag irodalomra kellett Erdősinek támaszkodnia, nem szenved kétséget. Ez irodalom szeretetteljes tanulmányozása képesíté őt arra, hogy distichonja oly zengzetes és nyelvezete oly szép lett, mint még két századdal utána senkié sem.

KACZIÁNY GÉZA.

HOMEROSZ NÉMELY HASONLATÁNAK VÁNDORLÁSA.

I.

Mint mák félre konyítja fejét kertben, ha gyümölcse
Terheli nyár idején, vagy igen sok záporosó jár:
Úgy csüggeszté félre sisakterhelte fejét ez.*

Homer. Il. VIII. 306—309.

Purpureus veluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens; lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia cum forte gravantur.**

Vergil. Aen. IX. 424.

Ut si quis violas, riguove papaver in horto
Liliaque infringat fulvis hærentia virgis,
Marcida demittant subito caput illa gravatum,
Nec se sustineant, spectentque cacumine terram:
Sic vultus moriens jacet.

Ovid. Metam. X. 190.

Mint elhal a piros virág sebében,
A melyet rajta szántóvas vere;
Miként a mák fejét lehajtja szépen,
Ha záporosó árja törte le:

* Teukros nyila által talált Gorgythionról.

** Euryalus haláláról.